

ALEKSANDRA MŁYNARKIEWICZ

Odwołanie umowy darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego. Uwagi praktyczne na temat art. 898 § 1 kodeksu cywilnego

Revocation of the Donation Contract Due to Gross Ingratitude of the Donee: Practical Remarks on Article 898 § 1 of the Civil Code

The legislator has not included an explanation of the definition of gross ingratitude in any legal act. The author focuses on the analysis of decisions that show what kind of behavior can be considered gross ingratitude. In the paper, the author discusses situations in which the legal durability of a donation contract can be interrupted and emphasizes that not every behavior is a reason for revoking a donation. The author points out that the lack of a legal definition of the concept of gross ingratitude leaves many inaccuracies, as one can encounter divergent rulings in similar factual situations.

ALEKSANDRA MŁYNARKIEWICZ, magister prawa, Uniwersytet Pomorski w Słupsku
ORCID – 0000-0003-4807-8408, e-mail: aleksandra.mlynarkiewicz@gmail.com

SŁOWA KLUCZOWE: darowizna,
odwołanie darowizny, rażąca
niewdzięczność

KEYWORDS: donation, revocation
of donation, gross ingratitude

1 | Wprowadzanie – kilka uwag o umowie darowizny

Darowizna jest umową konsensualną o większej lub mniejszej (w zależności od przedmiotu umowy darowizny) korzyści majątkowej dla obdarowanego. Jednocześnie ma ona charakter jednostronnie zobowiązujący, co pozwala na postrzeganie jej jako swoistego wyrazu szczodrobliwości darczyńcy. Istotną cechą darowizny jest również jej nieodpłatność (*donandi causa*). Tym samym nie wiąże się z nią żaden ekwiwalent ekonomiczny, rozumiany jako odpowiednik świadczenia darczyńcy. Dopuszczyć jednak należy także inne niż ekonomiczne ekwiwalenty, w tym zwłaszcza ze sfery moralnej^[1]. Nabycie przez obdarowanego ustalonego przedmiotu darowizny nie jest uzależnione od spełnienia przez niego świadczenia wzajemnego^[2]. Wywieść można z tego dość charakterystyczny wniosek, zgodnie z którym z zawarciem takiej umowy po stronie obdarowanego odczuwalne są pozytywne emocje. Wszak dochodzi na jego rzecz do pewnego przysporzenia, podczas gdy darczyńca niejako nie oczekuje od niego świadczenia zwrotnego^[3]. Niemniej jednak obdarowany nie powinien zapominać o tym, że nawet po kilku latach może dojść do upadku umowy (nawet już wykonanej). Darczyńca wciąż ma bowiem możliwość odwołania umowy darowizny. Uprawnienie to aktualizuje się w sytuacji dopuszczenia się przez obdarowanego względem darczyńcy rażącej niewdzięczności, o której mowa w art. 898 § 1 k.c.^[4]. Temu właśnie poświęcono niniejsze opracowanie.

¹ Tak m. in. Edward Gniewek w: *Komentarz do art. 888 Kodeksu cywilnego*, wyd. 10. red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski (Warszawa: C.H. Beck, 2021), 1634.

² Marek Safjan w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, wyd. 3, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck 2003), 598.

³ W uproszczeniu i posiłkując się językiem potocznym można zatem przyjąć, że w ramach umowy darowizny obdarowany dostaje coś „za nic”; zob. także. Ernest Till, Roman Longchamps de Berier, *Polskie prawo zobowiązań: (część szczegółowa): projekt wstępny z motywami* (Lwów: Nakładem Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczplitej Polskiej, 1928), 125.

⁴ Znamienne pozostaje to, że pojęcie rażącej niewdzięczności nie zostało zdefiniowane w kodeksie cywilnym, jednak w orzecznictwie ugruntował się pogląd, że rażąca niewdzięcznością można nazwać każde zachowanie obdarowanego (działanie lub zaniechanie), które obiektywnie oceniając, musi zostać uznane za wysoce naganne, niewłaściwe i krzywdzące darczyńcę (tak: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 08 kwietnia 1999 r., sygn. akt II CKN 301/98).

2 | Charakterystyka rażącej niewdzięczności z perspektywy odwołania umowy darowizny

Ustawodawca w żaden sposób nie przybliżył, co rozumie przez rażącą niewdzięczność^[5]. Wiążą się z tym ważne konsekwencje praktyczne, a mianowicie, niepewna staje się sytuacja obdarowanego co do tego, jakie zachowanie może stanowić o jego rażącej niewdzięczności. Wiążący dobór kryteriów służących takiemu rozpoznaniu leży natomiast po stronie organu stosującego prawo. Pozostaje to zresztą naturalnym następstwem wprowadzania do porządku prawnego klauzul generalnych^[6]. Płynnie z tego wniosek, że pojmowanie rażącej niewdzięczności przez obdarowanego i organu stosującego prawo mogą znacznie się różnić. Pewnym rozwiązaniem ujednoczenia postrzegania prawa jest sięganie do doktryny, jak również bogatego, choć nie zawsze spójnego, orzecznictwa.

Nie budzi jednak wątpliwości, że pomiędzy obdarowanym i darczyńcą już po zawarciu umowy darowizny powstaje swoista więź tworząca pewien etyczny obowiązek wdzięczności pierwszego z wymienionych względem drugiego. Nie jest zatem tak, że po sfinalizowaniu umowy darowizny zachodzi zerwanie łączących ich więzi, lecz ta ma już charakter swoiście pozaprawny. O ile niewdzięczności może dopuścić się wyłącznie obdarowany (nie odnosi się to do bliskich obdarowanego), to z pola widzenia nie można utracić, że za rażącą niewdzięczność można także uznać niewłaściwe zachowanie obdarowanego wobec osoby bliskiej darczyńcy, co do której osoby darczyńca czuje duży związek emocjonalny, przy silnie nateżonej złej woli obdarowanego, mającej na celu wyrządzenie osobom bliskim darczyńcy bądź samemu darczyńcy szkody majątkowej bądź krzywdy^[7].

Pamiętać należy o tym, że treść art. 898 § 1 k.c. nie ustanawia przewidzianej w nim sankcji za każde naruszenie norm moralnych powszechnie

⁵ Stanisław Rejman, "Komentarz do art. 898", [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1972), 1744.

⁶ W kategoriach klauzuli generalnej postrzegać należy zaś ustawowe określenie rażącej niewdzięczności. Istotnie, owe klauzule: „to po prostu przepisy modyfikujące inne przepisy centralne. Nakazują one stosującemu prawo (a zatem interpretatorowi) tak modyfikować poszczególne przepisy centralne, zwłaszcza prawa cywilnego (ale i prawa pracy itd.), by w zakresie zastosowania określonych norm uwzględnić oceny funkcjonujące w społeczeństwie” – Maciej Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, wyd. 6 (Warszawa: Lexis Nexis, 2012), 132.

⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2013 r., sygn. akt I Aca 52/13, Legalis nr 998756.

respektowanych, w tym więzi wdzięczności pomiędzy obdarowanym a darczyńcą jako ekwiwalentu za jednostronne przysporzenie na rzecz obdarowanego, ale wiąże możliwość skutecznego odwołania darowizny jedynie z sytuacjami mającymi charakter szczególny, skrajny^[8]. Należy zauważyć, że za rażącą niewdzięczność można uznać również bierne zachowanie osoby obdarowanej, a więc zaniechania, w sytuacji, która wymagały aktywności obdarowanego^[9]. Słusznie zauważa się w orzecznictwie, że niewdzięczność w stopniu rażącym może polegać nie tylko na działaniu, lecz także na zaniechaniu spełnienia obowiązków obciążających obdarowanego, krzywdzących darczyńcę^[10].

Każde zachowanie obdarowanego, które w ocenie darczyńcy jest własnie rażąco niewdzięczne musi zostać ocenione indywidualnie. Zdaje się być trudnym wyzwaniem ocenienie tego, czy to konkretne zachowanie obdarowanego jest przejawem niewdzięczności obdarowanego względem darczyńcy, czy być może jest to zwykłe nieporozumienie, które przerodziło się w zaogniony konflikt (pomiędzy obdarowanym a darczyńcą) lub czy faktycznie jest przejawem rażącej niewdzięczności. Nie należy zapominać o tym, że często już przed zawarciem umowy darowizny, stosunki pomiędzy przysłym darczyńcą, a przysłym obdarowanym pozostawia wiele do życzenia. Ocenę tego, czy konkretne zachowania mieszczą się w pojęciu rażącej niewdzięczności ustawodawca pozostawił finalnie sądowi, odsyłając jedynie w tym zakresie przede wszystkim do układu norm moralnych^[11]. Ocena, czy niewdzięczność okazywana przez obdarowanego jest rażąca, powinna być dokonywana z uwzględnieniem zobiektywizowanych kryteriów. Przy dokonywaniu takiej oceny nie można jednak nie uwzględnić charakteru konkretnych relacji między obdarowanym a darczyńcą oraz norm wyznaczających zakres akceptowalnych zachowań zarówno w całym społeczeństwie, jak i w grupie społecznej, do której należy darczyńca^[12]. Nie powinny być uznawane za rażącą niewdzięczność zwykłe konflikty

⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie z dnia 11 grudnia 2013r., sygn. akt II Ca 713/13, Legalis nr 2098374.

⁹ Bogdan Bładowski, *Darowizna* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1988), 398.

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 22 marca 2001r., sygn. akt V CKN 1599/00, Legalis nr 51929.

¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 września 2019r., sygn. akt V Aca 545/18, Legalis nr 2249577.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005r. sygn. akt I CK 112/05, Legalis nr 42318.

rodzinne (życiowe), sprzeczki, mieszczące się w granicach przyjętych w środowisku, do którego należy darczyńca^[13]. W orzecznictwie zostało zaprezentowane stanowisko, zgodnie z którym jako rażąca niewdzięczność może być potraktowane zachowanie obdarowanego, które, oceniając rzecz rozsądnie, musi być uznane za wysoce niewłaściwe i krzywdzące darczyńcę^[14]. Także dla oceny niewdzięczności należy komparować zachowanie obdarowanego zarówno przed, jak i po wykonaniu umowy darowizny, a także zmianę tego zachowania. Dla przykładu nie można uznawać zachowania obdarowanego jako rażąco niewdzięcznego tylko dlatego, że posiada on aroganckie cechy zachowania w sytuacji, gdy przed dokonaniem darowizny również przejawiał takie zachowanie. Także nie jest uznawane za przejaw rażącej niewdzięczności wytoczenie przeciwko darczyńcy powództwa o alimenty przez pełnoletnie uczące się dziecko w sytuacji uzasadniającej takie zachowanie. Wydaje się, że warunkiem stwierdzenia, iż określone zachowanie obdarowanego może być uznane za okazywanie rażącej niewdzięczności, jest możliwość przypisania co najmniej ewentualnego zamiaru obdarowanemu^[15]. Rażąca niewdzięczność będzie zatem tym zachowaniem obdarowanego, które zmierzać będzie do sprawienia co najmniej przykrości skierowanej do darczyńcy. W doktrynie występuje więc utarty pogląd, że w ujęciu art. 898 k.c. wyraźnie dominuje element ochrony odczuć moralnych związanych z darowizną. Przepis ten odpowiada powszechnemu przekonaniu o powstaniu pomiędzy darczyńcą a obdarowanym więzi wdzięczności stanowiącego moralny ekwiwalent aktu jednostronnego przysporzenia na rzecz obdarowanego^[16]. Stąd też przepis ten wprowadza sankcję w postaci możliwości odwołania darowizny przez darczyńcę w przypadkach skrajnego zachowania się w tym zakresie przez obdarowanego – okazania przez niego rażącej niewdzięczności. Ustawodawca dba więc o prawidłowy układ stosunków międzyludzkich. Kreuje pewien moralny nakaz poszanowania darczyńcy, który *de facto* bezpłatnie rozporządza danym dobrem^[17]. Stanowi to jednocześnie o wyższości norm moralnych nad zasadą *pacta sunt servanda*. Podstawą takiego

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 listopada 1934r., sygn. akt C II 1621/34.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2003r., sygn. akt IV CKN 115/01.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2000r., sygn. akt II CKN 810/98.

¹⁶ Leopold Stecki, *Umowa darowizny* (Warszawa-Poznań: Wydawnictwo Prawnicze, 1974), 254-355.

¹⁷ Por. Grzegorz Karaszewski, „Komentarz do art. 898”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski, Piotr Nazaruk (Warszawa: Wolters Kluwers, 2019), 1525.

rozwiązania jest akceptacja koncepcji, że osoba, która swoim zachowaniem rażąco narusza normy moralne w relacjach istniejących z darczyńcą nie powinna pozostawać beneficjentem korzyści od niego otrzymywanej^[18]. Z uwagi na szczodroliwy charakter darowizny konieczne jest uwzględnienie elementu moralności cechującego omawianą relację. Natomiast osoba, która otrzymała uprzednio od darczyńcy korzyść, zachowująca się następnie negatywnie względem niego i tym samym naruszające standardy moralne, nie powinna uzyskiwać przysporzenia. Taki stan byłby bowiem w sposób oczywisty sprzeczny z powszechnym poczuciem sprawiedliwości znajdujące swoją podstawę we wskazanym elemencie moralności. System prawny powinien zatem stwarzać mechanizmy pozwalające na pozbawienie takich osób wszelkich korzyści z otrzymanego przysporzenia, a komentowana regulacja jest właśnie przejawem dostrzeżenia tego przez ustawodawcę^[19]. Pełni przy tym podobną rolę jak przepisy o wydziedziczeniu (art. 1008 k.c.).

3 | Rażąca niewdzięczność w stosunku do darczyńcy, a konflikt rodzinny

Treść art. 898§ 1 k.c., jak już wyżej wspomniano, chroni interes darczyńcy, jednak ukształtował się również pogląd, że chroni on także obdarowanego przed nadmiernym subiektywizmem darczyńcy poprzez użycie zwrotu „rażące” niewdzięczności, albowiem nie każde zachowanie obdarowanego wobec darczyńcy, które można oceniać jako nieodpowiednie lub niewłaściwe, będzie uzasadniać odwołanie darowizny^[20]. To właśnie dorobek orzecznictwa świadczy o żywotności oraz o społecznej doniosłości uprawnień wynikających właśnie z treści omawianego przepisu (art. 898§ 1 k.c.).

¹⁸ Tez z tym zbieżnych można doszukać się w licznym orzecznictwie tak sądów powszechnych (zob. m.in. wyrok SA w Krakowie z 13.01.2022 r., I ACA 515/20, LEX nr 3332649; wyrok SA w Lublinie z 8.11.2021 r., I ACA 406/19, LEX nr 3291750), jak i Sądu Najwyższego (m.in. wyrok SN z 30.10.2019 r., V CSK 210/19, LEX nr 2775325; wyrok SN z 17.06.2021 r., I CSKP 68/21, LEX nr 3317015).

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2019r., sygn. akt V CSK 210/19.

²⁰ Wyrok Sąd Apelacyjny w Białymstoku z dnia 26 kwietnia 2018r., o sygn. akt I ACA 18/18, Legalis nr 1809544.

Zachowania o cechach „rażącej niewdzięczności” zazwyczaj nie spełniają czyny nieumyślne, a także drobne, a nawet umyślne czyny obdarowanego, jeżeli nie wykraczają one poza normalne, zwykłe oraz codzienne konflikty rodzinne czy życiowe. W każdym indywidualnym przypadku, decydują konkretne okoliczności, analizowane na tle zwyczajów przeważających w określonym środowisku społecznym^[21].

W doktrynie bowiem przepis art. 898 § 1 k.c. nie precyzuje pojęcia rażącej niewdzięczności i nie zawiera wskazówek, za pomocą których można byłoby sformułować jakieś generalne elementy tej niewdzięczności. Zgodnie jednak przyjmuje się, że pod pojęciem rażącej niewdzięczności podpada tylko takie zachowanie się obdarowanego, które polega na działaniu lub zaniechaniu skierowanym bezpośrednio lub nawet pośrednio przeciwko darczyńcy, które, oceniając rzecz rozsądnie, musi być uznane za wysoce niewłaściwe i krzywdzące darczyńcę^[22]. O tym, czy zachodzi rażąca niewdzięczność, decydują więc okoliczności konkretnej sprawy. Nie ulega wątpliwości, że do takich zachowań należy zaliczyć popełnienie przestępstwa przeciwko darczyńcy, gdzie zachowanie obdarowanego cechować będzie znaczne nasilenie złej woli. W doktrynie wskazuje się też, że o rażącej niewdzięczności można mówić w wypadku odmowy pomocy w chorobie, rozpowszechniania uwłaczających informacji o darczyńcy, pobicia, znieważenia itp. Przesłanki odwołania darowizny na podstawie omawianej tu konstrukcji powinny być tak wykładane, by była to instytucja wyjątkowa, stosowana z równą ostrożnością co art. 5 k.c. Darowizna nie może stanowić karty przetargowej w relacjach rodzinnych. Powstanie konfliktu nie może automatycznie prowadzić do odwołania skutków prawnych takiej czynności^[23]. W orzecznictwie wyrażono w tym zakresie m.in. pogląd, że obiektywne istnienie przejawów niewdzięczności nie ma jeszcze właściwego znaczenia dla odwołania darowizny. Nie jest bowiem obojętna jej przyczyna, jako że dopiero poznanie tej przyczyny umożliwia sformułowanie właściwego osądu, czy i na ile zachowanie się obdarowanego może być uznane za nieusprawiedliwione. Pojęcie rażącej niewdzięczności zawarte w przepisie art. 898 § 1 k.c. wymaga zatem analizy motywów

²¹ *Komentarz do Kodeksu Cywilnego. Księga Trzecia. Zobowiązania*, t. I-II, wyd. 10, red. Gerard Bieniek (Warszawa: Lexis Nexis, 2011), 813.

²² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2003r., sygn. akt IV CKN 115/01.

²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie dnia 14 marca 2018r. sygn. akt I ACA 918/17.

określonych zachowań obdarowanego, w tym zwłaszcza tego, czy zachowania te nie są powodowane, czy wręcz prowokowane przez darczyńców^[24].

Przechodząc do analizy orzeczeń w tej materii wskazać należy, że Sąd Apelacyjny w Białymstoku przyjął, że ograniczenie styczności obdarowanego z rodzicami (czyli darczyńcami) nie może zostać uznane jako rażąco niewdzięczne, albowiem pomiędzy stronami występował konflikt i obdarowany uważał, że tylko w ten sposób uda mu się uniknąć dalszej eskalacji konfliktu^[25]. Nadto Sąd Apelacyjny w Szczecinie wskazał, że „nie stanowią też rażącej niewdzięczności w rozumieniu art. 898 § 1 k.c. incydentalne i podyktowane emocjami wypowiedzi czy gesty, które są przejawem konfliktu rodzinnego, spowodowanego przez obie jego strony, a tym bardziej, jeśli były sprowokowane przez darczyńcę, którego zachowanie stanowi istotną przyczynę konfliktu^[26]. Podobnie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Warszawie, zaznaczając, że pojęcie „rażącej niewdzięczności” wymaga analizy motywów określonych zachowań obdarowanego, w tym zwłaszcza tego, czy zachowania te nie są powodowane, czy wręcz prowokowane przez darczyńcę^[27].

Na podstawie tych orzeczeń i wielu innych o podobnych stanach faktycznych (gdzie pomiędzy obdarowanym a darczyńcą występuje konflikt, a nawet gdzie jego głównym prowokatorem jest właśnie darczyńca) należy zastanowić się nad sytuacją obdarowanego, który musi okazywać wdzięczność darczyńcy (pomimo tego, że darczyńca prowokuje konflikty), a przy tym często wykazywać się pokładami cierpliwości, albowiem, jak zasygnalizował Sąd Apelacyjny w Warszawie, mimo pozostawiania w konflikcie (istniejącego pomiędzy obdarowanym a darczyńcą), obdarowany nadal nie jest zwolniony z obowiązku wdzięczności^[28].

Aby skonkretyzować zachowania, które mogą zostać uznane za naganne i przy tym rażąco niewdzięczne, można przytoczyć co najmniej kilka takich zachowań obdarowanego względem darczyńcy, a mianowicie: (1) poważne

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 7 lutego 2018r. sygn. akt 753/17.

²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt I Aca 18/18, Legalis nr 1809544.

²⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 listopada 2019r., sygn. akt I Aca 483/19, Legalis nr 2301660.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 marca 2019r., sygn. akt V Aca 22/17, Legalis nr 2396401.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 marca 2018r. sygn. akt V Aca 306/17, Legalis nr 1783043.

znieważenie lub (2) pobicie, lub (3) długotrwałe i niezasadne uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, bądź (4) nieudzielenie i niezapewnienie opieki czy (5) pomocy darczyńcy w czasie choroby. Powyższe przytoczone przykłady nie są oczywiście katalogiem zamkniętym (albowiem taki katalog nie istnieje, a ocena tych zachowań pozostaje w rękach Sądu i jest zindywidualizowana). Jednakże zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie wyrażono m.in. pogląd, że pod pojęciem rażącej niewdzięczności może podpadać jedynie taka czynność czy zaniechanie obdarowanego, które były skierowane przeciwko darczyńcy ze świadomością i w nieprzyjaznym zamiarze, nie zaś krzywdy niezamierzone, popełnione w uniesieniu czy rozdrażnieniu, wywołanym być może zachowaniem się czy działaniem samego darczyńcy. Nadto nie mogą to być czyny wymierzone przeciwko osobie trzeciej, choćby pośrednio były przykre dla darczyńcy, chyba że w okolicznościach sprawy uzasadniona będzie ocena, że to godziło bezpośrednio także w darczyńcę. Chodzi tu przede wszystkim^[29] o popełnione przestępstwo przeciwko darczyńcy (zarówno przeciwko życiu, zdrowiu i czci, jak i przeciwko mieniu) oraz o naruszenie przez obdarowanego obowiązków wynikających ze stosunków osobistych łączących go z darczyńcą, jak np. odmowa udzielenia pomocy w chorobie mimo oczywistej możliwości. Czyny dowodzące niewdzięczności muszą świadczyć o znacznym nasileniu złej woli obdarowanego. Nie uzasadnia więc odwołania darowizny sytuacja, gdy obdarowany dopuścił się takich czynów, które w danych okolicznościach i warunkach nie wykroczały poza zwykłe przypadki życiowych konfliktów. Znamion rażącej niewdzięczności nie wyczerpują nie tylko czyny nieumyślne obdarowanego, ale także drobne czyny umyślne, jeżeli nie wykraczają one poza zwykłe konflikty rodzinne w określonym środowisku. W podobny sposób należy potraktować incydentalne sprzeczki, zwłaszcza sprowokowane. Nie uzasadnia odwołania darowizny dopuszczenie się przez obdarowanego takich czynów, które w danych okolicznościach czy warunkach nie wykroczały poza zwykłe przypadki życiowych^[30]. Wystąpienie przesłanki rażącej niewdzięczności nie czyni darowizny nieważnej (odwołanej) z mocy prawa. W takiej sytuacji powstaje prawo darczyńcy do odwołania darowizny, a ten może

²⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 2019r., sygn. akt II CSK 673/18.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 24 czerwca 2021r. sygn. akt I ACA 73/20.

z niego skorzystać bądź nie. Takie oświadczenie darczyńcy o woli odwołania darowizny dopiero uruchamia cały mechanizm zwrotu przedmiotu odwołanej darowizny.

4 | Rażąca niewdzięczność a zdrada małżeńska

Choć w sytuacji, kiedy doszło do zawarcia umowy darowizny pomiędzy małżonkami, za wysoce naganne zachowanie obdarowanego można uznać dopuszczenie się zdrady małżeńskiej, to pozostaje pytanie, czy to zachowanie nosi znamiona rażącej niewdzięczności? W odpowiedzi na to, Sąd Apelacyjny w Katowicach wyraził pogląd, że pozwana (obdarowana) naruszyła umyślnie wynikający z art. 23 k.r.i.o.p. obowiązek wspólnego pożycia, wzajemnej pomocy i wierności oraz współdziałania dla dobra rodziny opuszczając powoda i rodzinę – wiążąc się z innym mężczyzną^[31] – to zachowanie w ocenie sądu wypełniło znamiona rażącej niewdzięczności. Natomiast z treści wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie wynika, że „naruszenie przez pozwaną obowiązku wierności małżeńskiej i nawiązanie bliskich relacji z innym mężczyzną – choć jest oczywiście naganne – to jednak nie sposób przypisać mu cech „rażącej niewdzięczności” w rozumieniu art. 898 § 1 k.c.

Darowizna nie może być postrzegana jako gwarancja wierności małżeńskiej, zwłaszcza w sytuacji, gdy darczyńca sam rezygnuje (nie będąc do tego zmuszonym względami zdrowotnymi) z aktywności w sferze małżeńskiej, zaniedbując swego partnera^[32]. W tym samym wyroku wyrażono pogląd, że obowiązek wierności małżeńskiej wynika z samego faktu zawarcia związku małżeńskiego i istnieje niezależnie od darowizn czynionych między małżonkami oraz moralnego obowiązku wdzięczności wobec darczyńcy. Gdyby zatem hipotetycznie założyć, że darowizna między małżonkami miała być swoistym gwarantem zachowania wierności małżeńskiej przez obdarowanego małżonka, to co najmniej dwuznaczna moralnie jawi się także postawa

³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 stycznia 2013 roku, w sprawie I Aca 863/12, Legalis nr 1025629.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 marca 2019 roku w sprawie V Aca 122/17, Legalis nr 2423107.

samego darczyńcy, któremu takie intencje przyświecały^[33]. Przywołać należy także treści wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, z którego wynika, że obowiązek wdzięczności nie może wyłączać praw ustawowych obdarowanej, gwarantowanych w art. 57 k.r.o., zwłaszcza gdy wina małżonka w rozkładzie pożycia jest następstwem naruszenia przez darczyńcę obowiązków wynikających z prawa rodzinnego^[34].

Nadto Sąd Apelacyjny w Warszawie uznał, że okoliczność zdrady małżeńskiej przy istniejących więziach małżeńskich zazwyczaj stanowi przejaw rażącej niewdzięczności, jeśli dopuszcza się jej małżonek obdarowany w tajemnicy przed darczyńcą, który się na to nie godzi^[35]. Co ciekawe jednak, już zdrada małżonka w okresie faktycznej separacji nie stanowi aktu o charakterze rażącej niewdzięczności^[36].

5 | Rażąca niewdzięczność w stosunku do osoby bliskiej darczyńcy

Norma z art 898 § 1 k.c. wyraźnie mówi o rażącej niewdzięczności, jakiej dopuszcza się obdarowany „względem darczyńcy”, jednak ugruntowane orzecznictwo wskazuje na to, że pod tym pojęciem kryją się również działania obdarowanego skierowane przeciwko osobom bliskim darczyńcy (o czym już wspomniano wyżej), ale w tym znaczeniu, iż są one nadal przejawem rażącej niewdzięczności wobec darczyńcy, są dla niego krzywdzące i skierowane po części przeciwko niemu^[37]. Wydaje się zasadne, aby w tym miejscu ukazać, jak szeroko rozumiany jest art. 898 § 1 k.c., i pochylić się nad sytuacjami, gdzie dochodzi, lub gdzie intencją darczyńcy jest odwołanie umowy darowizny, właśnie ze wskazanego powyżej powodu.

³³ Ibidem.

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 19 marca 2015 roku w sprawie I Aca 891/14, Legalis nr 1359204.

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2018 r., V Aca 331/17, Legalis nr 1794237.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 30 listopada 2017 r., I Aca 431/17, Legalis nr 1743704.

³⁷ Wyrok Sądu Okręgowego w Płocku z dnia 01 czerwca 2016 roku, sygn. Akt I C 2050/15, Legalis nr 2090751.

Po pierwsze, Sąd Najwyższy uznał, że niewierność małżeńska obdarowanego małżonka, która jest niewątpliwie zawinioną przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego, a w konsekwencji rozwodu, nie stanowi przesłanki rażącej niewdzięczności wobec teściów- darczyńców, co uniemożliwia odwołanie darowizny w wyżej wymienionych przyczyn. Zaznaczyć należy, że w tej sprawie stan faktyczny kształtował się w ten sposób, że po tym jak synowa darczyńców odeszła od ich syna do innego mężczyzny, darczyńcy czuli się rozżaleni i doznali wówczas odczucia przykrości i zawodu – co według nich było przesłanką skutkującą odwołaniem umowy darowizny z powodu rażącej niewdzięczności. Sąd Najwyższy uznał, że niewierność małżeńska godzi w trwałość związku małżeńskiego i jest z natury rzeczy wymierzone przeciwko małżonkowi oraz niewątpliwie godzi w szeroko rozumiane dobro rodziny, jednak nie jest uznawane jako zachowanie godzące i skierowane przeciwko teściom^[38].

Po wtóre, przytoczenia w tym miejscu wymaga wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwiec 2014 roku, z którego wynika nieco inny pogląd niż ten wskazany powyżej, albowiem w sprawie, gdzie w stanie faktycznym darczyńca darował swojej córce i zięciowi prawo do lokalu mieszkalnego (darczyńca również pomagał rodzinie swojej córki w różnych innych formach, był z nią związany), doszło do rozwiązania małżeństwa (z winy męża, czyli zięcia), a dopiero po ustaniu małżeństwa darczyńca dowiedział się o powodach rozwiązania związku małżeńskiego (w tym przemoc i zdrada małżeńska), i właśnie z uwagi na powyższe darczyńca postanowił odwołać umowę darowizny w stosunku do byłego zięcia. Sąd Najwyższy uznał, że w tej sytuacji zachowanie obdarowanego wprawdzie wprost godziło w córkę darczyńcy, ale ze względu na cel darowizny, zaufanie jakim darzył go darczyńca, stało się źródłem troski i cierpienia darczyńcy, który wiedział, że jego dobre intencje i chęć pomocy zostały zupełnie zignorowane przez pozwanego. Finalnie Sąd Najwyższy zaakcentował, że odwołanie w tej sytuacji darowizny może być potraktowane jako spowodowane rażącą niewdzięcznością obdarowanego w rozumieniu art. 898 § 1 k.c.^[39]. Zasadniczo jednak wskazać wymaga, że w doktrynie podkreśla się, że zachowania samego obdarowanego są istotne w kontekście klauzuli generalnej „rażącej niewdzięczności”, a nie innych osób, w tym

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marzec 2012 r., V CSK 179/11, Legalis nr 490968.

³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwiec 2014 r., I CSK 493/13, Legalis nr 1160534.

jego przedstawiciela ustawowego, chyba że mamy do czynienia z sytuacją, w której zaniechanie przez obdarowanego powstrzymania innych osób może stanowić przejaw rażącej niewdzięczności. W takim przypadku możliwość stwierdzenia rażącej niewdzięczności obdarowanego uzależniona jest od rzeczywistej możliwości wpływania przez niego na zachowania innych osób względem darczyńcy.

6 | Termin do odwołania umowy darowizny z powodu rażącej niewdzięczności

Zgodnie z treścią art. 899 § 1 k.c. darowizna nie może być odwołana po upływie roku od dnia, w którym uprawniony do odwołania dowiedział się o niewdzięczności obdarowanego. Podkreślić należy, że termin ten nie podlega zawieszeniu ani nie może zostać przerwany^[40]. A zatem obdarowany nie przez rok ani dwa czy nawet dziesięć lat, ale przez całe życie darczyńcy winien zachowywać się w taki sposób (w stosunku do darczyńcy), aby nie zaistniały przesłanki umożliwiające odwołanie umowy, inaczej mówiąc: przerwania jej trwałości. Sąd Apelacyjny w Łodzi wskazał, że faktycznie odwołanie darowizny może być realizowane tylko w zamkniętym przedziale czasu, czyli w terminie jednoroczny. Wydaje się to krótki termin na skorzystanie z prawa do odwołania darowizny przez darczyńcę. Jednakże czas ten jest uzasadniony, gdyż zapobiega sytuacji niepewności po stronie obdarowanego.

Reasumując: w przypadku wystąpienia rażącej niewdzięczności względem darczyńcy przez obdarowanego, darczyńca ma rok (od momentu dowiedzenia się o takim nagannym zachowaniu) na odwołanie darowizny, a jeśli tego nie zrobi, wówczas można przyjąć, iż obdarowanemu przebaczył lub być może czyn obdarowanego nie był w rzeczywistości rażąco niewdzięczny^[41]. Jednak pamiętać należy o tym, że każdy wypadek nagannego zachowania się obdarowanego, który może być traktowany jako rażąca

⁴⁰ Ludwik Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań: komentarz teoretyczno-praktyczny: część szczegółowa* (Warszawa: Marian Ginter – Księgarnia Wydawnictw Prawniczych, 1938), 171.

⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 26 lutego 2013 r., I ACA 791/12, Lex nr 1289515.

niewdzięczność, daje podstawę do odwołania darowizny i każda z osobna podlega osobnemu przedawnieniu z art. 899 § 3 k.c.^[42]. Wskazać także trzeba, że w razie, gdy rażąco niewdzięczne zachowanie ma charakter ciągły (dotyczy to zwłaszcza zaniechania), termin roczny należy liczyć od chwili, w której stan rażąco niewdzięcznego zachowania ustał^[43].

7 | Skutki odwołania umowy darowizny

Wreszcie należy przejść do kwestii skutków odwołania umowy darowizny. Oczywiście jest bowiem, że z tytułową czynnością wiążą się określone konsekwencje prawne. Zagadnienie to pozostaje natomiast o tyle interesujące, że przedmiotowe skutki są dość zróżnicowane.

W generalnym ujęciu odwołanie darowizny wywołuje zasadniczo skutki na przyszłość (*ex nunc*)^[44]. W sytuacji gdy umowa darowizny została zawarta, lecz obdarowany nie wszedł w posiadanie przedmiotu darowizny (umowa niewykonana), a darczyńca złożył skutecznie oświadczenie o odwołaniu darowizny, wówczas łączący strony stosunek prawny upada z mocy prawa^[45]. Z kolei zaś, jeżeli doszło do wykonania darowizny, to według komentowanego przepisu zwrot przedmiotu darowizny powinien nastąpić stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. W doktrynie i orzecznictwie istnieje jednak spór, czy odwołanie darowizny wywołuje skutki wyłącznie obligacyjne. W świetle jednak dominującego stanowiska odwołanie darowizny powoduje skutek wyłącznie obligacyjny^[46]. Taki pogląd został też wyrażony przez Sąd Najwyższy jako zasada prawa^[47].

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2004 r., III CK 601/03, Legalis nr 23787.

⁴³ Postanowienie Sądu Najwyższego z 29.10.2019 r., IV CSK 256/19, Legalis.

⁴⁴ Zob. postanowienie SN z 10.01.2023 r., I CSK 3952/22, LEX nr 3508942.

⁴⁵ Por. uchwała SN z 17.10.1963 r., III CO 51/63, OSNC 1964, nr 9, poz. 170.

⁴⁶ Szerzej zob. Roman Trzaskowski, „Komentarz do art. 898”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. v, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, wyd. 2, red. Jacek Gudowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 694–695; także Iwona Szymczak, „Odwołanie przez gminę darowizny nieruchomości przekazanej na cel publiczny” *Finanse Komunalne*, nr 5 (2006): 33.

⁴⁷ Jednakże nie dotyczy ona „zawarcia umowy przyrzeczonej w umowie przedwstępnej (art. 390 § 2 k.c.) oraz wypadków, gdy sąd uwzględnił powództwo o stwierdzenie obowiązku zawarcia umowy całkowicie zgodnie z żądaniem

W kategoriach wyjątku od skutku *ex nunc* traktować należy dopuszczalność żądania przez darczyńcę, który skutecznie odwołał darowiznę z powodu rażącej niewdzięczności, zwrotu przedmiotu darowizny. Zwrot przedmiotu wzbogacenia powinien nastąpić w zasadzie w naturze, przy czym z treści art. 409 k.c. wynika regulacja ograniczająca obowiązek zwrotu do stanu aktualnie istniejącego wzbogacenia, chyba że wzbogacony, wyzbywając się korzyści lub zużywając ją, powinien być liczyc się z obowiązkiem zwrotu.

W świetle tych uwag nie można zatem, a przynajmniej bez wyraźnej podstawy prawnej, odwołać darowizny jedynie w części. Stanowiłoby to ukaranie obdarowanego za dokonane przewinienie jedynie częściowo. Pozostawienie mu jakiegokolwiek korzyści z zawartej darowizny (w razie wątpliwości) należałoby traktować jako przebaczenie, a co za tym idzie, prowadzić nawet do sytuacji, gdzie odwołanie darowizny należałoby uznać za niewywołujące skutków prawnych.

8 | Podsumowanie – refleksja na temat postulatów *de lege lata*

Ogólna konstatacja na podstawie poczynionych tu analiz powiada, że z przesłankami warunkującymi skuteczne odwołanie darowizny wiążą się liczne wątpliwości. Ich podstawa zasadza się natomiast na specyfice wskazanej umowy, wynikającej z dokonaniu przez darczyńcę przysporzenia na rzecz obdarowanego, bez żądania niczego w zamian, a zatem niejako dla własnej satysfakcji, że wyświadczył komuś dobrodziejstwo i zaskarbił sobie tym jego wdzięczność. Swoistym tego zakłóceniem są natomiast sytuacje, kiedy oczekiwania darczyńcy co do tej „wdzięczności” są zbyt wygórowane. Fakt, że darczyńca w pewnych sytuacjach może czuć się rozczarowany, czy też urażony postępowaniem obdarowanego, wywołać może z kolei konflikty i nieporozumienia, także tych wynikających z życia codziennego.

powoda; w takich wypadkach orzeczenie sądu stwierdza zawarcie umowy i zastępuje tę umowę” – uchwała SN 7 sędziów – zasada prawna z 7.01.1967 r., III CZP 32/66, OSNC 1968, nr 12, poz. 199.

W kontekście charakteru tytułowej czynności trzeba mieć też na uwadze, że art. 898 § 1 k.c. chroni interes tak darczyńcy, jak i obdarowanego przed nadmiernym subiektywizmem darczyńcy poprzez użycie zwrotu „rażącej” niewdzięczności. Ten subiektywny element, będący naturalnym następstwem braku legalnej definicji wskazanego wyrażenia ustawowego, może z kolei doprowadzić do utrwalenia rozbieżnej linii orzeczniczych w podobnych sytuacjach faktycznych. Oczywiście jest, że ujemnie wpływa to na pewność prawa, a zatem i na sytuację prawną strony omawianego stosunku, których wyobrażenie o jego treści może wywołać niemały dysonans. Symbolicznym jego przykładem jest zdrada małżeńska. Nie sposób wszak odpowiedzieć na pytanie, czy jest ona przejawem rażącej niewdzięczności, czy też nie. Oczywiście, można napotkać orzeczenia wskazujące na to, że jest. Z drugiej strony natrafić można też na stanowisko zgoła odmienne.

Problematyczna jest też sytuacja, kiedy to obdarowany jest w konflikcie z darczyńcą, a głównym jego prowokatorem jest darczyńca. Charakterystycznie wybrzmiewa w tym kontekście stanowisko Sądu Apelacyjnego w Szczecinie, zgodnie z którym: „przesłanki odwołania darowizny na podstawie art. 898 k.c. powinny być tak wykładane, by była to – w świadomości zainteresowanych, jak i sądów – instytucja wyjątkowa, stosowana z równą ostrożnością, co art. 5 k.c. Darowizna nie może stanowić karty przetargowej w relacjach rodzinnych. Powstanie konfliktu nie może automatycznie prowadzić do odwołania skutków prawnych takiej czynności”^[48]. O ile uchylanie się od automatyzmów traktować można jako pożyteczną wskazówkę, to jednak naprowadza ona egzegetę na potrzebę zagłębienia się w stan faktyczny. Oznacza to, że bez skonkretyzowania okoliczności nie sposób jednoznacznie przesądzić, czy dany konflikt cechuje rażąca niewdzięczność obdarowanego, czy nie.

Postawić należy zatem pytanie, czy umieszczenie w Kodeksie cywilnym katalogu zachowań wypełniających znamiona rażącej niewdzięczności jest zasadne. Z uwagi na konieczność odwoływania się do cech stanu faktycznego wydaje się zatem, że stworzenie takiego katalogu jest wręcz niemożliwe. Rodzaj zgłaszanych zachowań jako tych rażąco niewdzięczny okazuje się bowiem bardzo różnorodny i zdaje się nie mieć granicy. Trudna może być więc sytuacja obdarowanego, kiedy darczyńca będzie doszukiwał się w każdym zachowaniu obdarowanego rażącej niewdzięczności (często zupełnie bezpodstawnie), co w konsekwencji może skutkować wieloletnim

⁴⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 14 marca 2018 r., I ACA 918/17, Legalis nr 1789055.

procesem sądowym i długotrwałym stresem, a także zbyt dużą niepewnością stron omawianego stosunku prawnego.

Jako postulat *de lege ferenda* można natomiast zaproponować zawężenie pojęcia rażącej niewdzięczności obdarowanego. Nadałoby to bowiem optymalnej stabilności sytuacji obdarowanego. Nie wydaje się również, aby naruszałyby to ochronę interesu darczyńcy. Nasuwają się jednak kolejne pytania, choćby ogólnie, o możliwość sprecyzowania pojęcia rażącej niewdzięczności. Odpowiedź utrudnia natomiast to, że znajduje ono swoje źródło u norm moralnych, które rozumiane są w sposób zróżnicowany i odmienny.

Być może wprowadzenie przez ustawodawcę takich zmian, jak na przykład ujęcie zindywidualizowanego katalogu zachowań, działań lub zaniechań o cechach rażącej niewdzięczności w każdej umowie darowizny, a więc wskazanie przez darczyńcę okoliczności przemawiających za uznaniem przez niego wyczerpania przesłanek rażącej niewdzięczności, których dopuścił się obdarowany, stanowiłoby swoiste rozwiązanie problemów i sporów, występujących w doktrynie i judykaturze, rodzących się na gruncie instytucji odwołania darowizny. Takie rozwiązanie niewątpliwie doprowadziłoby do zawężenia i ograniczenia darczyńcy uruchomienia instytucji odwołania darowizny (gdyby nie znajdowałyby się to w zindywidualizowanym katalogu). Jednocześnie wprowadziłoby obdarowanego w stan większej pewności co do stosunku łączącego go z darczyńcą, który mając świadomość już przed wstąpieniem w ten stosunek prawny, a także w trakcie jego trwania, które jego zachowania, działania lub zaniechania będą nosić cechy rażącej niewdzięczności według katalogu obdarowanego.

Bibliografia

- Bładowski Bogdan, *Darowizna*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1988.
- Domański Ludwik, *Instytucje kodeksu zobowiązań: komentarz teoretyczno-praktyczny: część szczegółowa*. Warszawa: Marian Ginter-Księgarnia Wydawnictw Prawniczych, 1938.
- Karaszewski Grzegorz, „Komentarz do art. 898”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski, Piotr Nazaruk. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, wyd. 3, red. Krzysztof Pietrzykowski. Warszawa: C.H. Beck 2003.

- Komentarz do art. 888 Kodeksu cywilnego, wyd. 10. red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski. Warszawa: C.H. Beck, 2021.
- Komentarz do Kodeksu Cywilnego. Księga Trzecia. Zobowiązania, t. I-II, wyd. 10, red. Gerard Bieniek. Warszawa: Lexis Nexis, 2011.
- Rejman Stanisław, „Komentarz do art. 898”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1972.
- Stecki Leopold, *Umowa darowizny*. Warszawa- Poznań: Wydawnictwo Prawnicze, 1974.
- Szymczak Iwona, „Odwołanie przez gminę darowizny nieruchomości przekazanej na cel publiczny” *Finanse Komunalne*, nr 5 (2006): 29–35.
- Till Ernest, Roman Longchamps de Berier, *Polskie prawo zobowiązań: (część szczegółowa): projekt wstępny z motywami*. Lwów: Nakładem Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczplitej Polskiej, 1928.
- Trzaskowski Roman, „Komentarz do art. 898”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. V, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, wyd. 2, red. Jacek Gudowski. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Zieliński Maciej, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, wyd. 6. Warszaw: Lexis Nexis, 2012.

